

ԱՌՂՈՒԹՅՈՒՆ ԶԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՆՂԵՐԵՆՈՒՄ

Շարահյուսական կապակցության եղանակներից մեկն առղրությունն է: Կապակցության այս եղանակը լայնորեն տարածված է աշխարհի տարբեր լեզուներում: Այն բնորոշ է ինչպես այն լեզուներին, որոնցում բացակայում են ածանցները, օրինակ՝ վիետնամերենում, այնպես էլ այն լեզուներին, որոնցում կան ածանցներ և բառաքերականական ձևեր: Օ. Ախմանովան առղրությունը ներկայացնում է որպես շարահյուսական կապակցության եղանակ, որի դեպքում մի անդամի կախվածությունը մյուսից արտահայտվում է միայն շարադասությամբ, այսինքն՝ առանց սպասարկու բառերի և ձևաբանական փոփոխությունների¹:

Գրաբարում որոշիչ+որոշյալ կապակցությունը կարելի է բնութագրել ինչպես առղրությամբ, այնպես էլ համաձայնությամբ: Եթե որոշիչն արտահայտվում էր ածականով, ապա, ինչպես նշվեց համաձայնության բաժնում, ետադաս որոշիչը դեմքով և թվով համաձայնում է իր լրացյալին, բայց ետադաս գործածությամբ ևս հանդիպում են անհամաձայնության դեպքեր: Նախադաս գործածության դեպքում բազմավանկ ածականները հոլով ու թվով չէին համաձայնում գոյականներին, ինչպես՝ **մտերիմ բարեկամի, ի մտերիմ բարեկամաւ և այլն**: Չնայած նախադաս միավանկ ածականները համաձայնում էին գոյականին, բայց հոգնակի թվի առանձին հոլովներում, օրինակ՝ գործիականում, ածականը թվով չէր համաձայնում գոյականին՝ **մեծաւ տենչանօք, մեծաւ անարգանօք**: Ետադաս քանակական թվականը հիմնականում չէր համաձայնում գոյականին ուղղական և հայցական հոլովներում և կապակցվում էր առղրությամբ՝ **աւուրս քառասուն**: Նախադաս կիրառության դեպքում քանակական և դասական թվականները գոյականին կապակցվում էին առղրությամբ, քանակականի հետ գոյականը դրվում էր եզակի և հոգնակի թվով՝ **ի տասն դահեկանէ, իսկ դասականի հետ՝ միայն հոգնակի՝ յիններող օրեն**: Չնայած **մի, երկու, երեք, չորք** թվականները համաձայնում էին գոյականի հետ՝ երբեմն կապակցվում էին առղրությամբ՝ **երեք մանկամբք** (Եզնիկ), **յերեք ժամուց** (Ազ): Նման դեպքերը հիմնականում մատենագրության մեջ են հանդիպում: Գրաբարում առղրությամբ էր արտահայտվում նաև ստորոգյալ+պարագա կապակցությունը, ինչպես՝ **շինէ անդ, տիրել ի վերայ** և այլն:

Հին անգլերենում ևս առղրությունը վերաբերում էր այն խոսքի մասերին, որոնք ձևականորեն փոփոխության չէին ենթարկվում: Այդ պարագայում դրանք չէին կարող կառավարվել կան համաձայնել այն բառի հետ, որից կախված էին: Այդպիսի խոսքի մաս էր նախ և առաջ մակբայը: Հետևաբար ստորոգյալի և պարագայի կապակցությունը տեղի էր ունենում առղրությամբ՝ **hātep zrētan luffice frēond-lice** (Հրամայում է ներկա լինել սիրառատորեն և ընկերաբար)²:

Առղրությամբ միջին հայերենում կապակցվում էին որոշիչն ու որոշյալը: Դրանք չէին համաձայնում թվով, դեմքով և հոլովով: Բայց կային դեպքեր, երբ որոշիչը որոշյալին թելադրում է իր թիվը. կային ածականներ, որոնց արտահայտած իմաստը պահանջում էր հոգնակի որոշյալ, ինչպես՝ **շատ, բազմազան, տարբեր**, օրինակ՝ **շատ**

¹ Տե՛ս Աхманова О. С., Словарь лингвистических терминов, Москва, 1966, с. 437-438:

² Տե՛ս Ильини Б. А., История английского языка, Москва, с. 155-156:

ծառայք, տարբեր տունք և այլն: Միջին հայերենում առդրությամբ էր արտահայտվում նաև ստորոգյալ+պարագա կապակցությունը, բայց կային դեպքեր, երբ որոշիչը որոշյալին թելադրում է իր թիվը. կային ածականներ, որոնց արտահայտած իմաստը պահանջում էր հոգնակի որոշյալ, ինչպես՝ *շատ, բազմազան, տարբեր, օրինակ՝ շատ ծառայք, տարբեր տունք* և այլն: Միջին հայերենում առդրությամբ էր արտահայտվում նաև ստորոգյալ+պարագա կապակցությունը, ինչպես՝ *Այսօր եղև պայծառ գարուն, Անդ նստի մեղուն և զգուրն առնու*: Բ. Իլիշը նշում է, որ միջին անգլերենում առդրությունը էական փոփոխությունների չենթարկվեց, բայց համաձայնության նվազմանը զուգահեռ դրա տարածման սահմաններն ընդլայնվեցին: Որոշիչ ածականները որոշյալ գոյականի հետ շարահյուսորեն կապակցվում էին համաձայնությամբ, բայց միջին անգլերենում այլևս չէր գործում դրանց համաձայնությունն ըստ սեռի և հոլովի, մասամբ նաև ըստ թվի: Այն ածականները, որոնք եզակի թվում վերջանում էին *-e-ով*, հոգնակի ձևում տարբերություն չէին ցուցաբերում եզակիից: Այդ ածականների համար առդրությունը դարձավ դրանց շարահյուսական կապի արտահայտման եղանակ: Բ. Իլիշը բերում է առդրության հետևյալ օրինակը, որտեղ ածականում թվի քերականական կարգը չի արտահայտվում, այդ պատճառով դրա շարահյուսական կապը որոշյալ գոյականի հետ արտահայտվում է առդրությամբ՝ **straunge strondes՝ օտար ակիեր**:

Ժամանակակից հայերենում առդրությունը բնորոշ է ստորև ներկայացվող կապակցություններին՝

1) որոշիչ+որոշյալ, 2) ստորոգյալ+պարագա: Նույնը վերաբերում է նաև ժամանակակից անգլերենին: Քանի որ անգլերենին թեքականությունն առանձնապես հատուկ չէ, առդրությունը միավորների շարահյուսական կապի ամենատարածված տեսակն է, օրինակ՝ **long practice (երկար պրակտիկա), trembled slightly (թեթևակի դողաց)**:

Անգլերենի քերականության մեջ առանձնացնում են նաև այսպես կոչված միակցումը (*enclosure*), երբ մի բաղադրիչը տեղադրված է շարահյուսական կապակցության մյուս բաղադրիչների միջև: Դրա ամենավառ արտահայտությունն անգլերենում այն է, երբ բառը դրվում է հոդի և այն գոյականի միջև, որին այդ հոդը վերաբերում է, օրինակ՝ **a beautiful girl**, որտեղ *beautiful* ածականը ներդրված է *a* անորոշ հոդի և *girl* գոյականի միջև: Լեզվաբանների մեծ մասը միակցումն ընդունում է որպես առդրության ենթատեսակ: Որոշ լեզվաբաններ այն կարծիքն են հայտնում, որ առդրությամբ հիմնականում կապակցվում են մակբայները¹: Ի. Տիվյանն անգլերենի տեսական քերականության դասախոսություններում նշում է, որ միայն մակբայը կարող է բային այս եղանակով միանալ, քանի որ այն չունի քերականական կարգեր, որոնք թույլ կտային համաձայնել այլ բառի հետ կամ կառավարվել նրա կողմից: Հետաքրքիր է, որ նա առդրությունն առավել բնորոշ է համարում ռուսերենին, իսկ անգլերենին, ըստ նրա, հատուկ է հիմնականում միակցումը: Ինչպես նշվեց, միակցումը ոմանք առդրության ենթատեսակ են համարում: Միակցման ամենալավ օրինակը որոշիչ գործածությունն է անորոշ հոդի և գոյականի միջև՝ **a pretty face (սիրունիկ դեմք), a perfect man (կատարյալ մարդ), one good essay (մի լավ էսսե)**: Ածականներից և գոյականներից բացի՝ շատ այլ բառեր կարող են այդ դիրքում լինել: Հետևյալ օրինակում՝ **The then president (այն ժամանակվա նախագահը), then** մակբայը հոդի և գոյականի միջև է, այն ծառայում է որպես գոյականի որոշիչ: Ի. Տիվյանն բերում է հետևյալ օրինակը՝ **ago-to-devil**, որտեղ *ago-to-devil-ը* գտնվում է անորոշ հոդի և այն գոյականի միջև, որին այդ հոդը վերաբերում է: Սա բնութագրում է արտահայտության շարահյուսական կապը: Ա. Ռավլինան անգլերենի տեսական քերականության դասընթացում ևս անդրադառնում է միակցմանը և բերում այսպիսի օրինակներ՝ **to thoroughly think over (հիմնովին**

խորհել), the then government (այն ժամանակվա կառավարությունը), an interesting question (հետաքրքիր հարց):

Անգլերենի վերաբերյալ քերականական աշխատություններից մեկում լեզվաբանները առդրությամբ կապակցվող բառերի մասին նշում են, որ առդրությունն առանձին, համաձայնությունը համատեղ ներկայանում են որպես երկաստիճան փուլ: Առաջին աստիճանում համախմբվում են այն բառերը, որոնց արժեքային միջոցները թույլ են տալիս նրանց համատեղ գործածությունը: Այն բառերը, որոնք ձևային փոփոխության չեն ենթարկվում, այստեղ կանգ են առնում, և հենց այս եղանակն է առդրությունը: Ձևային փոփոխության ենթարկվող բառերն այստեղ կանգ չեն առնում և անցնում են հաջորդ փուլ, որտեղ փոխվում են կամ երկու բաղադրիչների ձևերը (համաձայնություն), կամ միայն բաղադրիչներից մեկի ձևն է փոխվում (կառավարում)¹:

Ժամանակակից անգլերենում առդրության դերը մեծ է: Այդ դերը հիմնականում մեծանում է համաձայնության նվազման հաշվին: Ինչպես նշվեց, առդրությամբ են կապակցվում որոշիչն ու որոշյալը: Այս հարցում բացառություն է միայն այն դեպքը, երբ որոշիչ դերում են *this, that* ցուցական դերանունները, քանի որ դրանք որոշյալի հետ համաձայնում են թվով: Առդրությամբ է արտահայտվում նաև ուղիղ խնդրի և ստորոգյալի կապը: Այս դեպքում բացառություն են միայն անձնական *I, he, she, we, they* դերանունները (մասամբ հարցահարաբերական *who* դերանունը): Դրանք ունեն խնդրառական հոլոված, որը գործածում են կառավարման ժամանակ: Առդրությամբ է բնութագրվում նաև պարագայական բառի, որոշյալ ածականի հարաբերությունը բայի կամ մակբայի հետ: Հոդի կամ նախդրի և գոյականի միակցումը լայն տարածում է գտել ժամանակակից անգլերենում: Ըստ Բ. Իլիշի՝ միակցումը հնարավոր է նաև պարագայական բառերի համար, որոնք գտնվում են ստորոգյալի ներսում, եթե այն արտահայտված է վերլուծական բայական եղանակով կամ ստորոգելիական վերադրով, բերենք օրինակ՝ **I shall still be waiting for you**: Միակցումը բնորոշ է նաև այն պարագային, որը բնութագրում է գործողության տևողությունը²:

Ժամանակակից հայերենում որոշիչ+որոշյալ կապակցության համար Մ. Ասատրյանն առանձնացնում է չորս մանրակաղապար³, որոնց համար բերենք համապատասխան օրինակներ՝ զուգահեռ առանձնացնելով նաև այս կապակցության՝ ժամանակակից անգլերենին բնորոշ կաղապարները՝

ա) ածական+գոյական՝ **գունավոր մատիտներ, շքեղ բնակարան**: Նույնը բնորոշ է նաև ժամանակակից անգլերենին՝ **a beautiful girl՝ գեղեցիկ աղջիկ, a large house՝ ընդարձակ տուն**:

բ) Թվական+գոյական՝ **տասը բժիշկ, յոթերորդ հրաշալիք**: Նույնը նաև անգլերենում՝ **twenty four hours՝ քսանչորս ժամ, the second floor՝ երկրորդ հարկ**:

գ) Հարակատար, ենթակայական, ապակատար դերբայներ+գոյական՝ **սպասված/ սպասվող/սպասվելիք հաղթանակներ, նվաճումներ**: Անգլերենում անորոշ դերբայ+գոյական՝ **letters to answer՝ նամակներ պատասխանելու համար, money to pay՝ վճարելու գումար, ածական դերբայ+գոյական՝ a running man՝ վազող մարդ, a dancing girl՝ պարող աղջիկ, ինչպես նկատում ենք, թարգմանելիս համապատասխանում է հայերենի ենթակայական դերբային, a broken chair՝ կոտրված աթոռ, a worn dress՝ կրած զգեստ, թարգմանելիս համապատասխանում է հայերենի հարակատար դերբային:**

դ) Դերանուն+գոյական՝ **այսքան/այդքան/այնքան բնակիչ, այս/այդ/այն մանկավարժը**: Նույնն առկա է նաև անգլերենում՝ **another teacher՝ ուրիշ ուսուցիչ, so many people՝ այսքան շատ մարդիկ**: Բացառություն է միայն այն դեպքը, երբ որոշիչ

¹ Տե՛ս Иванова И. П., Буракова В. В., Поченцов Г. Г., Теоретическая грамматика современного английского языка, Москва, 1981, էջ 132-133:

² Տե՛ս Ильин Б. А., նշվ. աշխ., էջ 60-61:

³ Տե՛ս Ասատրյան Մ., ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1987, էջ 60-61:

¹ Տե՛ս Plotkin Vulf, The language system of English, Moscow, 1989, p 29:

դերում են *this, that* ցուցական դերանունները, քանի որ դրանք որոշյալի հետ համաձայնում են թվով՝ *this book-these books*՝ այս գիրքը-այս գրքերը, *that table-those tables*՝ այդ սեղանը-այդ սեղանները:

Ժամանակակից անգլերենին բնորոշ են նաև հետևյալ կաղապարները՝

ա) գոյականը սեռական հոլովով+գոյական՝ *a boy's book*՝ տղայի գիրքը, *a sister's dress*՝ քրոջ զգեստը: Դժվար է նկատել, որ նման կաղապար կարող է լինել նաև հայերենում, օրինակ՝ *սարի ծաղիկ, պատի ժամացույց*, բայց այս կապակցությունները, թեև ընդունվում են որպես որոշիչ և որոշյալ, կարող են դիտվել որպես հատկացուցիչ և հատկացյալ, որոնք կապակցվում են խնդրառությամբ (հիշենք, որ որոշ լեզվաբաններ այս կապակցությունն առդրություն են համարում):

բ) Գոյականը նախդրի հետ+գոյական՝ *a girl with curly hair*՝ գանգուր մազերով աղջիկ, *a flock of birds*՝ թռչունների երամ: Այս կաղապարը հայերենին բնորոշ է:

գ) Մակբայ+գոյական՝ *room upstairs*՝ վերևի սենյակ, *man near the door*՝ դռանը մոտ մարդ: Նման կաղապար բնորոշ է նաև հայերենին, ինչպես՝ *բակից հեռու ծառ, խելքին մոտ գաղափար*:

Ստորոգյալ+պարագա կապակցության համար արդի հայերենում առանձնացնում են հետևյալ կաղապարները, որոնց զուգահեռ փորձել ենք առանձնացնել նաև կաղապարներ արդի անգլերենի համար՝

ա) տարբեր տեսակի մակբայներ+բայ՝ *Հաճախ է ժպտում, Անչափ հոգնած էին, Մոտ էին կանգնած և այլն*: Նույնը նաև անգլերենում՝ *He opened the door slowly* (Նա դանդաղորեն բացեց դուռը), *He often visits his parents* (Նա հաճախ է այցելում իր ծնողներին), *She has already done her homework* (Նա արդեն կատարել է իր տնային աշխատանքը) և այլն:

բ) Մակբայաբար կիրառված որակական ածական+բայ՝ *Հրաշալի էր մեկնաբանում, Վատ էին աշխատում, Արագ էին կողմնորոշվում*: Նշենք, որ արդի անգլերենում *fast-ը* և *hard-ը* և՛ ածական են, և՛ մակբայ, հետևաբար կարող ենք ունենալ այսպիսի օրինակներ՝ *Pet can run very fast* (Փեթը կարող է արագ վազել), *Kate works hard* (Բեյթը քրտնաջան աշխատում է):

գ) Հարակատար դերբայ+բայ՝ *Վախեցած էր պատմում, Հոգնած էր թվում, համակատար դերբայ+բայ* *Զրոսնելիս տեսա հեռավոր բարեկամիս, Մտածելիս հասկացա սխալ*: Հարակատար դերբայ+բայ կաղապարին արդի անգլերենում թերևս համապատասխանում է բայ+ածական դերբայ կաղապարը՝ *She seemed tired* (Նա հոգնած էր թվում), *He listened frighten* (Նա վախեցած լսում էր): Արդի անգլերենին, բնականաբար, բնորոշ է համակատար դերբայ+բայ կաղապարը:

դ) Մակբայ+ածական կամ մակբայ՝ *շատ ուժեղ, միշտ գեղեցիկ, չափազանց ներքև, որը բնորոշ է նաև արդի անգլերենին՝ very beautiful՝ շատ գեղեցիկ, always ready՝ միշտ պատրաստ, so far՝ այնքան հեռու* և այլն:

Ինչպես ժամանակակից հայերենում, այնպես էլ անգլերենում առդրական կապակցության լրացյալը կարող է լինել՝

ա) գոյական՝ *անհոգ երեխա, բարձր գնահատական, նույնը նաև անգլերենում՝ a nice girl՝ սիրունիկ աղջիկ, a clever man՝ խելացի մարդ*:

բ) Ածական՝ *անչափ գեղեցիկ, շատ հպարտ, ավելի ուժեղ, անգլերենում՝ very beautiful՝ շատ գեղեցիկ, so high՝ այնքան բարձր*:

գ) Թվական՝ *շուրջ հիսունհինգ, երկի քսան, գրեթե ութ, անգլերենում՝ maybe ten՝ երկի տասը, already hundred՝ արդեն հարյուր*:

ե) Դերբայ՝ *շտապ հագնվել, գերազանց կատարել, խորը քնած, լավ սովորող, անգլերենում՝ to do perfectly՝ կատարյալ անել, to work slowly՝ դանդաղ աշխատել*:

զ) Մակբայ՝ *այսքան դանդաղ, գրեթե մոտ, իսկապես եղբայրաբար, անգլերենում՝ so slowly՝ այնքան դանդաղ, already near՝ արդեն մոտ*:

է) Որոշ դերանուններ այդ ամենը, անխոս բոլորը, զոնե յուրաքանչյուրը, անգլերենում՝ *if only each՝ զոնե յուրաքանչյուրը, of course the all՝ իհարկե բոլորը* և

այլն:

Ընդհանրացնելով՝ կարող ենք նշել առդրական կապակցության հնարավոր դեպքերը արդի հայերենում և անգլերենում՝

ա) ածականով՝ *երփներանգ ծաղիկներ, երջանիկ մանկություն, long days՝ երկար օրեր, unforgettable holidays՝ անմոռանալի արձակուրդներ*:

բ) Թվականով՝ *երեք մրցանակ, յոթ ուղեգիր, six pupils՝ վեց աշակերտ, ten places՝ տասը տեղ*:

գ) Դերանունով՝ *այս, այդ, այն, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, այսքան, այդքան, այնքան, ինչ-որ, ինչ-ինչ և այլն՝ այս դասագիրքը, այդպիսի որակ, այնքան կարդալ, անգլերենում՝ so many books՝ այսքան գիրք, another singer՝ ուրիշ երգիչ և այլն*: This և that ցուցական դերանունների բացառության մասին վերն արդեն նշվել է:

դ) Մակբայով՝ *դանդաղ մոտենալ, վաղուց սպասել, to sing wonderfully՝ հրաշալի երգել, to wait for a long time՝ երկար սպասել*:

ե) Հարակատար դերբայով՝ *բացված վարդ, պատռված զգեստ, քնած երեխա*:

զ) Ենթակայական դերբայով՝ *պարող աղջիկ, սովորող աշակերտ, մտածող մարդ*:

է) Համակատար դերբայով՝ *աշխատելիս չփոփվել, քնելիս հանգստանալ, պատմելիս չփոփվել*:

Անգլերենում ունենք անորոշ դերբայով և ածական դերբայներով առդրական կապակցություններ՝ *books to read՝ կարդալու գրքեր, a dreaming girl՝ երազող աղջիկ, written text՝ գրված տեքստ, a forgiven mistake՝ ներված սխալ*:

ը) Վերաբերականով՝ *իսկապես գեղեցիկ, զոնե ազնիվ, անգամ խելացի, կարծես հակառակորդը, of course wonderful՝ իհարկե հրաշալի, even beautiful՝ անգամ գեղեցիկ* և այլն:

Тамара Погосян

ЗАМЫКАНИЕ В АРМЯНСКОМ И В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Сравнение замыкания в армянском и в английском языках требует внимание и длительную работу, особенно когда мало соответствующей литературы об английском языке. Тема очень интересная. Мы исследовали замыкание в армянском и в английском, привели разные примеры и выяснили, что в двух языках есть общности и разные стороны замыкания.

Мы можем сказать, что в двух языках общности более интересные и многочисленные, чем различия. Даже удивительно, что в двух языках даже есть общие модели.

Tamara Poghosyan

ADJOINMENT IN ARMENIAN AND ENGLISH

Comparison of adjoinment in Armenian and English demands attention and continual deliberation. The topic is very interesting. We studied adjoinment in Armenian and English, brought many examples, and found out that there are similarities and differences of adjoinment in two languages.

We can say that similarities are more interesting, than differences in both languages. It is even surprising that there are so common models in two languages.